

ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΣΤΟ ΠΟΛΥΧΡΟΝΟ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ 1988

Στην ανατολική ακτή της Κασσάνδρας, στον παραθαλάσσιο οικισμό του Πολύχρονου, κατά την κατασκευή δασικού δρόμου που συνδέει το Πολύχρονο με το Κασσανδρινό, εντοπίστηκε το 1987, στο λόφο Γηρομοίρι, οικισμός των αρχαϊκών και κλασικών χρόνων. Τα αποτελέσματα των σύντομων ερευνών στο νότιο πρηνές του λόφου, ανακοινώθηκαν στην περσινή συνάντηση¹. Παράλληλα, ανακοινώθηκαν τα αποτελέσματα σύντομης σωστικής ανασκαφής σε τμήμα του νεκροταφείου του οικισμού αυτού, που χρονολογείται στα τέλη του 6ου με αρχές του 5ου αι. π.Χ. και βρίσκεται στη θέση «Παναγούδα», 500 μ. ΝΑ του λόφου Γηρομοίρι.

Από προφορικές πληροφορίες των κατοίκων ήταν γνωστό ότι στην πλαγιά του λόφου, κοντά στους ΝΔ πρόποδες, κάποιои τάφοι είχαν συληθεί στη δεκαετία του '50². Πραγματικά τον περασμένο χειμώνα, ανασκάφτηκαν στο οδόστρωμα του παλιού δασικού δρόμου, που περνάει από τις ρίζες του λόφου, τέσσερις τάφοι που αποκαλύφθηκαν εν μέρει μετά από δυνατές βροχές.

Η ανασκαφική έρευνα το καλοκαίρι του 1988 διάρκεσε δύο μήνες και έθεσε τρεις στόχους:

1. Τη διερεύνηση του οδοστρώματος του νέου δασικού δρόμου πριν αυτός ασφαλτοστρωθεί και όπου πιθανότατα βρισκόταν η συνέχεια των τοίχων από τα οικοδομήματα του οικισμού που είχαν εντοπιστεί στο νότιο πρηνές του λόφου το 1987.

2. Τη διερεύνηση του τμήματος του νεκροταφείου που εντοπίστηκε στον παλιό δασικό δρόμο στους ΝΔ πρόποδες του λόφου στη θέση «Νύφη» και φαινόταν ότι εκτεινόταν στο προς Ν χωράφι.

3. Τη συνέχιση της ανασκαφής του δεύτερου τμήματος του νεκροταφείου, στη θέση «Παναγούδα» και σ' εκείνη την έκταση που δεν είχε ερευνηθεί το 1987.

Παράλληλα, με αφορμή την έκδοση οικοδομικής άδειας, ερευνήθηκε το ενδεχόμενο επέκτασης του νεκροταφείου στη θέση «Γεράνι», στα ΒΑ του λόφου Γηρομοίρι.

Το φετινό εύρημα στις τομές που έγιναν στο οδόστρωμα του νέου δασικού δρόμου αποτελείται από δύο κάθετους μεταξύ τους τοίχους και μία κατασκευή, που

1. Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη 1, 1987, 282-4 (στο εξής: *AEMΘ* 1, 1987).

2. Από τον Α. Παντάλη, κάτοικο Κελλιού Βραστών, που, όπως φαίνεται, είχε επεκτείνει την αρχαιοκαπηλική του δραστηριότητα και προς την Κασσάνδρα, αφού κατέσκαψε τα νεκροταφεία και τον αρχαιολογικό χώρο στη θέση «Αμυγδαλιές», κοντά στο Κελλί.

συνδέεται με αυτούς (Εικ. 1). Ο πρώτος τοίχος που εντοπίστηκε, έχει κατεύθυνση ΒΔ-ΝΑ και είναι σχεδόν παράλληλος με το νέο δασικό δρόμο. Το ύψος του είναι 1,80-1,85 μ. με τη θεμελίωση, το πάχος του περίπου 0,70 μ. και διατηρείται σε μήκος 5,40 μ. Το ανατολικό εξωτερικό του μέτωπο είναι κτισμένο με το ισόδομο σύστημα, ενώ το δυτικό, προς την πλαγιά του λόφου, δεν έχει όψη και ακουμπάει σε φυσικό χώμα. Ο τοίχος παίζει το ρόλο αναλήμματος. Είναι θεμελιωμένος στο στερεό και η κεραμική που βρέθηκε στην κοίτη της θεμελίωσής του χρονολογεί την κατασκευή του στο τέλος του 6ου ή τις αρχές του 5ου αι. π.Χ.³ Ο δεύτερος τοίχος εφάπτεται με τον πρώτο στο νότιο άκρο του και εκτείνεται προς τα Α. Είναι θεμελιωμένος 0,50 μ. ψηλότερα και σχηματίζει ορθή γωνία με τον πρώτο. Το εξωτερικό του μέτωπο είναι ψευδοϊσόδομο, ενώ η εσωτερική του όψη είναι αμελής, επειδή δεν ήταν ορατή· συνδέεται με έναν τρίτο τοίχο στην προέκταση του πρώτου. Το πάχος του τρίτου αυτού τοίχου είναι περίπου 1 μ. και δεν έχει κανένα μέτωπο που να υποδεικνύει ότι ήταν ορατός. Είναι πρόχειρα θεμελιωμένος πάνω σε επίχωση, περίπου 1 μ. ψηλότερα από τους άλλους. Η υψομετρική διαφορά στις θεμελιώσεις των τοίχων οφείλεται ίσως στην κλίση του εδάφους. Δε βρέθηκε στρώμα καταστροφής που να υποδηλώνει ύπαρξη στέγης. Με τα μέχρι τώρα δεδομένα υποθέτουμε ότι οι δύο καλοκτισμένοι τοίχοι χρησίμευαν ως αναλήμματα του αμμώδους φυσικού εδάφους, ενώ ο τρίτος ερμηνεύεται ως θεμελίωση άλλου αναλήμματος ή τοίχου οικοδομήματος που ήταν σε ψηλότερο επίπεδο από τους δύο πρώτους.

Τα οικοδομικά λείψανα ήταν καλυμμένα από τις επιχώσεις της πλαγιάς του λόφου. Με την κατασκευή του δασικού δρόμου προστέθηκε επίχωση για την οριζοντίωση του οδοστρώματος. Το πρόσφατο μπάζωμα έχει πάχος 0,60-1 μ. και πρέπει να προέρχεται από την αρχαία πόλη. Περιείχε πολλούς λιθόπλινθους, πέτρες και κεραμική από τα αρχαϊκά χρόνια ως το τέλος του 4ου αι. π.Χ. Η επίχωση της πλαγιάς —κάτω από το μπάζωμα της κατασκευής του δρόμου— η οποία κάλυψε τα οικοδομήματα, περιέχει κεραμική του 5ου και 4ου αι. από τη χρήση και εγκατάλειψη του τμήματος αυτού της πόλης, που πρέπει να συνέβη στο τέλος του 4ου αι. π.Χ.

Στους πρόποδες του λόφου, σε χώρο που βρίσκεται αμέσως έξω από τα ΝΔ όρια της αρχαίας πόλης και που εξαιτίας της φυσικής διαμόρφωσης δεν είναι άμεσα ορατός, σκάψαμε φέτος μικρό τμήμα του νεκροταφείου.

Οι πρώτες ταφές εντοπίστηκαν στον παλιό δασικό δρόμο. Στην επιφάνεια του χωραφιού, που βρίσκεται Ν του δρόμου αυτού, υπήρχαν πολλά όστρακα και μεγάλες κηλίδες με έντονα ίχνη καύσης. Μερικοί λάκκοι υποδηλώναν κάποιες

3. Δύο χρονολογήσιμα όστρακα που βρέθηκαν στην τάφρο της θεμελίωσης ανήκουν σε κορινθιακές κοτύλες, το πρώτο από κοτυλίσκη με βόμβυκες λωτού στο χείλος (πρβλ. A. Newhall Stillwell - J. L. Benson, *The Potters' Quarter. The Pottery, Corinth XV, III*, (1984) 188 αρ. 998-9, πίν. 94) και το δεύτερο από μελαμβαφή κοτύλη με επίθετες ιώδεις γραμμές στο χείλος και λίγο κάτω από αυτό (πρβλ. ό.π., 189-190 αρ. 1002-1004, πίν. 44)· μπορούν να χρονολογηθούν στο τέλος του 6ου και τις αρχές του 5ου αι. π.Χ.

μεμονωμένες παλιές λαθρανασκαφές. Τα πρώτα στοιχεία μας έδειξαν ότι οι ταφές εδώ απλώνονται σε μια σημαντική έκταση προφανώς πρόκειται για τον κυρίως χώρο του νεκροταφείου του οικισμού, το οποίο πιθανότατα εκτείνεται κατά μήκος του νότιου ορίου της πόλης και προς τη θάλασσα.

Η φετινή ανασκαφή κάλυψε έκταση που ξεπερνά τα 50 τ.μ. Εντοπίστηκαν και ανασκάφτηκαν 18 τάφοι και τρεις πυρές. Μέσα στα ανασκαφικά τετράγωνα αποκαλύφθηκαν εντυπωσιακές συσσωρεύσεις λίθων, γύρω από τις ταφές. Παρόλο που από την αρχή ήταν προβληματική η ερμηνεία της μεγάλης αυτής ποσότητας από πέτρες, ήταν σαφές ότι θα έπαιζαν κάποιο ρόλο στην οργάνωση του χώρου του νεκροταφείου. Σχετίζονται με τις ταφές, αλλά δεν είναι ακόμη φανερό αν σχηματίζουν περιβόλους γύρω από ομάδες τάφων ή αποτελούν μεμονωμένες κατασκευές που θα μπορούσαν να έχουν το ρόλο σήματος ή είχαν σχέση με τα ταφικά έθιμα. Στην αποσαφήνιση της κατάστασης δε βοήθησαν οι αβαθείς επιχώσεις, η πυκνότητα των τάφων, οι διαταράξεις — αρχαίες και νέες — και φυσικά η μικρή σχετικά έκταση της ανασκαφής.

Η τοποθέτηση των ταφών στο χώρο αρχικά φαίνεται τυχαία. Η παρατήρηση όμως ότι μερικές γειτονικές ταφές έχουν κοινό προσανατολισμό, θέτει το ενδεχόμενο να καθορίζεται ο προσανατολισμός από τη σχέση της ομάδας των τάφων με τις αντίστοιχες λίθινες κατασκευές.

Παρόλο που το δείγμα είναι μικρό ποσοτικά, μερικά από τα δεδομένα ήδη οδηγούν σε πρώτα συμπεράσματα που σε γενικές γραμμές συμφωνούν με τα δεδομένα αντίστοιχων νεκροταφείων της Χαλκιδικής, αλλά και προσθέτουν νέα στοιχεία για την οργάνωση των νεκροταφείων.

Από μια πρώτη ματιά στην κεραμική, διαπιστώνουμε ότι η περίοδος χρήσης του νεκροταφείου πρέπει να αρχίζει από τα τέλη του 6ου αι. και να φτάνει ως τον 4ο, γεγονός που είναι σύμφωνο και με τα πρώτα χρονολογικά συμπεράσματα από την ανασκαφή στον οικισμό. Πάντως η επιμελημένη κατασκευή όλων των τάφων, η ποιότητα καθώς και η ποσότητα των κτερισμάτων — που καθορίζεται μάλλον από την ηλικία του νεκρού — δε δίνουν προς το παρόν στοιχεία κοινωνικής διαστρωμάτωσης.

Συναντήσαμε τρία είδη τάφων, κεραμοσκεπείς-καλυβίτες, εγχυτρισμούς και κιβωτιόσχημους χτισμένους από δουλεμένους πωρόλιθους. Όλοι οι τάφοι είναι κατασκευασμένοι με επιμέλεια. Περιβάλλονται στενά από αργές πέτρες, μεγάλες και μικρές. Κύρια φροντίδα είναι το στερεό σφράγισμα της ταφής. Αυτό γίνεται ιδιαίτερα αισθητό στους εγχυτρισμούς, όπου μικρός λιθοσωρός καλύπτει το στόμιο του αγγείου, το οποίο κλείνει με μεγάλα όστρακα ή πλακαρές πέτρες. Αλλά και στους καλυβίτες, πέτρες συγκρατούν τις κεραμίδες, κυρίως αυτές των στενών πλευρών.

Η πλειοψηφία των τάφων ανήκει σε βρέφη ή παιδιά. Αυτά ενταφιάζονται μέσα σε αγγεία (κυρίως αμφορείς και μικρά πιθάρια, ενώ σε μια περίπτωση ένα βρέφος τοποθετήθηκε μέσα σε στάμνο). Μόνο μία παιδική ταφή βρισκόταν μέσα σε καλυβίτη μικρών διαστάσεων. Οι ταφές των ενηλίκων γίνονται μέσα σε μεγάλων διαστάσεων προσεγμένους καλυβίτες, που έχουν δάπεδο από κεραμίδες.

Τα κτερίσματα είναι πολλά, κυρίως στις παιδικές και βρεφικές ταφές. Τοποθε-

τούνται είτε μέσα στους τάφους, είτε πιο συχνά έξω από αυτούς και κυρίως κοντά ή ανάμεσα στους λιθοσωρούς που σφραγίζουν το στόμιο του αγγείου. Τα κτερίσματα είναι: α) αγγεία μικρά, κύλικες, ληκύθια, εξάλειπτρα, κοτύλες, σκύφοι, κ.ά., και β) ειδώλια —απεικονίσεις ζώων στην πλειοψηφία τους— που συνοδεύουν τις παιδικές ταφές. Σχεδόν πάντα βρίσκουμε μεγάλες ποσότητες αστραγάλων μέσα ή έξω από τις ταφές. Κανένα μεταλλικό αντικείμενο ή κόσμημα δε βρέθηκε.

Θα δούμε σύντομα μερικά χαρακτηριστικά παραδείγματα:

Ταφή 14 (Εικ. 2). Μέσα σε αμφορέα (Α 21), διακοσμημένο με ζώνες από γεωμετρικά και φυτικά θέματα, ήταν ενταφιασμένο βρέφος (Εικ. 3). Στο εσωτερικό βρέθηκαν μία κορινθιακή κοτύλη⁴ και αστράγαλοι (Εικ. 4). Μεγάλη πήλινη πλάκα που στηριζόταν από το λιθοσωρό, σφράγιζε την ταφή. Αμέσως δυτικά του στομίου του ταφικού αγγείου, σε έκταση μόλις 1 τ.μ. και σε στρώμα πάχους 0,15 μ., βρισκόταν συσσωρευμένα γύρω στα 35 αγγεία και 13 ειδώλια. Ανάμεσα στα αγγεία κυριαρχούν τα αττικά: λήκυθοι, σκύφοι, αμφορίσκοι, ένα θήλαστρο και πολλές κύλικες (Εικ. 5). Στη βάση μιας απ' αυτές διαβάζουμε το όνομα του κατόχου, *Φερεκρά[της]* (Εικ. 6). Με βάση τα μελαμβαφή της Αγοράς των Αθηνών, τα αττικά αγγεία της ταφής 14 τη χρονολογούν στις δεκαετίες 480-460 π.Χ.⁵

Ταφή 15. Παιδικός ενταφιασμός μέσα σε πιθάρι με πλαστική διακόσμηση. Πέντε μικρά αγγεία και πέντε ειδώλια υπήρχαν στο εσωτερικό της ταφής, ενώ μπροστά από το σφραγισμένο στόμιο του πίθου εννέα μεγαλύτερα αγγεία: μελαμβαφής σκυφοειδής κύλικα, δύο μελανόμορφες λήκυθοι του κύκλου του ζωγράφου του Αίμωνα, υψίποδη πλημοχόη και πέντε κορινθιακά αγγεία (τέσσερεις κοτύλες και μία κυλινδρική οينوχοΐσκη)⁶. Η ταφή χρονολογείται στη δεκαετία 480-470 π.Χ. (Εικ. 7, 8).

Η κεραμοσκεπής *ταφή 13*, ανήκε σε ανήλικο άτομο (Εικ. 9). Ήταν κτερισμένη με ένα εξάλειπτρο και μία άποδη κύλικα⁷, τοποθετημένα στο μέσο της μακριάς πλευράς έξω από τον τάφο (Εικ. 10). Με βάση τα κτερίσματα η ταφή 13 τοποθετείται στις δεκαετίες 480-460 π.Χ.

Οι παραπάνω ταφές χρονολογούνται στα μέσα του πρώτου μισού του 5ου αι.

4. Οι κορινθιακές κοτύλες που βρέθηκαν στους τάφους του νεκροταφείου αυτού, είτε κανονικού μεγέθους, είτε μικρογραφικές, ανήκουν στον ευρύτατα διαδεδομένο τύπο του δεύτερου μισού του 6ου αι. και πρώτου μισού του 5ου, όπου το σώμα κοσμεύεται με δύο ή τρεις φαρδιές ταινίες, από τις οποίες η μία έχει βαθύ κόκκινο χρώμα, ενώ στη ζώνη των λαβών υπάρχει συνεχές ζικ-ζακ και κάθετα κυματιστά γραμμίδια. Πρβλ. H. Payne, *Perachora II* (1962) 296 αρ. 2947-48, πίν. 119. Σίνδος, *Κατάλογος έκθεσης* (1985) 58 αρ. 78.

5. Για τις ληκύθους, πρβλ. M. Moore - M. Zelia Pease Philippides, *Attic Black-Figured Pottery, The Athenian Agora XXIII* (1986) 246 αρ. 1186, 1188, 251 αρ. 1237, πίν. 87 (στο εξής *Agora XXIII*). Για τους σκύφους Br. Sparkes - L. Talcott, *Black and Plain Pottery, The Athenian Agora XII* (1970) 84 κ.ε. αρ. 339-340, πίν. 16 (στο εξής *Agora XII*). Για τις υψίποδες κύλικες *Agora XII*, 93 αρ. 435-436, πίν. 20. Για τις άποδες, ό.π. 99-100, αρ. 454-456, πίν. 21.

6. Για τη σκυφοειδή κύλικα πρβλ. *Agora XII*, 109 αρ. 578, πίν. 25. Για τις μελαν. ληκύθους, *Agora XXIII*, 249 αρ. 1216-1221, πίν. 87.

7. Για το εξάλειπτρο πρβλ. Σίνδος (1985) 286 αρ. 470: 480-460 π.Χ. Για την κύλικα, *Agora XII*, 98-100 αρ. 446, 448, 456, πίν. 21: 500-470 π.Χ.

Όμως ο κιβωτιόσχημος τάφος 1, περιείχε κτερίσματα που το χρονολογούν στον 4ο αι. π.Χ. Πρόκειται για την πιο ύστερη ταφή της φετινής ανασκαφής. Βρίσκεται σε γειτονικό με τις άλλες χώρο, γεγονός που αποδεικνύει τη συνεχή χρήση του ίδιου νεκροταφείου.

Στα ΝΑ τετράγωνα της ανασκαφής εντοπίζονται σε δύο περιοχές μεγάλες πυρές. Καταλαμβάνουν έκταση διαμέτρου ως 2 μ. η κάθε μία. Πρόκειται για τα κατάλοιπα πολλών διαδοχικών επάλληλων πυρών που τα όριά τους δεν είναι σαφή. Η πυρά 3 έχει πάχος μεγαλύτερο από 0,50 μ. και η έρευνά της δεν ολοκληρώθηκε. Μέσα στο καρβουνιασμένο χώμα βρέθηκαν πολλά όστρακα καμένων αγγείων και λίγα διαλυμένα οστά. Τα στοιχεία που μας έδωσε ως τώρα η ανασκαφή δείχνουν ότι όλοι οι γύρω τάφοι περιείχαν ενταφιασμούς, όχι καύσεις. Αν λοιπόν οι χώροι των πυρών δεν ήταν χώροι καύσης νεκρών, τότε θα πρέπει να τις συνδέσουμε με τη λατρεία των νεκρών, την προσφορά δηλαδή εναγισμών στους «τεθνεώτες».

Ανάμεσα στους δύο χώρους πυράς μεσολαβεί μία ζώνη πλάτους 1,5 μ. περίπου, από αμμώδες χώμα. Σ' αυτό το χώρο, βρέθηκε επιμήκης σωρός πολλών αγγείων, στοιβαγμένων κυριολεκτικά σε μια ευθεία γραμμή στην κατεύθυνση Α-Δ (Εικ. 11). Δίνουν την εντύπωση ότι σκουπίστηκαν προς τα εκεί και σταμάτησαν σε κάποιο εμπόδιο. Βόρεια του σωρού υπάρχουν λίγα ίχνη καύσης, ενώ πέτρες βρέθηκαν στα νότια και ένας λιθοσωρός στα ανατολικά, που όμως πιθανότατα ανήκει σε κάποια λίθινη κατασκευή που συνεχίζεται προς ΝΑ.

Ο σωρός των αγγείων δε συνδέεται άμεσα με κάποια ταφή, ενώ είναι πιο πιθανός ο συσχετισμός με τις δύο πυρές που τον πλαισιώνουν. Άλλωστε τα αγγεία που προήλθαν από το σωρό χρονολογούνται στο τελευταίο τέταρτο του 6ου αι. και τις δύο πρώτες δεκαετίες του 5ου αι., είναι πρωιμότερα δηλαδή από τις γύρω ταφές (Εικ. 12). Ανάμεσα σ' αυτά διακρίνουμε μελανόμορφη λήκυθο με σκηνή μάχης, τμήμα μελανόμορφης όλπης, κορινθιακή κυλινδρική οινοχοΐσκη ΥΚ ΙΙ περιόδου (Εικ. 13), κορινθιακές κοτύλες του τέλους του 6ου αι. και μελαμβαφείς σκύφους του τελευταίου τέταρτου του 6ου αι. π.Χ.⁸ (Εικ. 14).

Από τα υπόλοιπα ευρήματα αξιοσημείωτος είναι ο ταφικός πίθος του τάφου 14 (Εικ. 15). Μαζί με τους τρεις άλλους της περυσινής ανασκαφής⁹ αποτελούν σημαντικό σύνολο για τη γνώση της χαλκιδικής κεραμικής του τέλους του 6ου και του 5ου αι. π.Χ. Κατασκευασμένοι από ντόπιο πηλό ρόδινου και ανοικτού καστανού χρώματος που περιέχει αραιή μίκα και αρκετές πέτρες είναι καλυμμένοι με ανοικτόχρωμο επίχρισμα, πάνω στο οποίο ζωγραφίζονται με ελεύθερο χέρι χυμώδη φυτικά θέματα (ρόδακες, ανθέμια, άνθη λωτού, κλαδιά ελιάς και κισσού), στα οποία παρεμβάλλονται ομόκεντροι κύκλοι γραμμένοι με το διαβήτη και ζώνες με μεγάλα

8. Μελανόμορφη λήκυθος: Agora XXIII, 215 αρ. 890, πίν. 80: 500-490 π.Χ. Μελανόμορφη όλπη: ό.π., αρ. 686-687: 510-500 π.Χ. Κορινθιακή οινοχόη: Η. Payne, *Necrocorinthia* (1971) 336, εικ. 189-190. Κορινθιακή κοτύλη: Agora XII, 81-82 αρ. 310, πίν. 14: 530-500 π.Χ. (ίδιο σχήμα). Αττικός μελαμβαφής σκύφος: Agora XII, 84 αρ. 334, 336, πίν. 16: 525-500 π.Χ.

9. *AEMΘ* 1, 1987, 292-93, φωτ. 19-20.

σιγμοειδή κοσμήματα. Όμοια κεραμική βρέθηκε στις προπερσικές επιχώσεις της Ολύνθου, αστρωματογράφητη. Τη χρονολόγηση που έδωσε ο Robinson¹⁰ (6ος-αρχές 5ου αι.) την επιβεβαίωσαν σε γενικές γραμμές οι τάφοι του Πολυχρόνου. Ο ίδιος αναγνώρισε τη σαφή σχέση με την Ιωνία, η αναφορά του όμως στη Ρόδο πρέπει να αντικατασταθεί με μία βορειότερη περιοχή, πολύ πιο γειτονική στη Μακεδονία: στη Λάρισα της Αιολίδος¹¹ πρέπει να αναζητήσουμε τους πλησιέστερους συγγενείς και πιθανότατα την πηγή έμπνευσης της υστεροαρχαϊκής και κλασικής κεραμικής της Χαλκιδικής. Θα πρέπει να προσθέσουμε, ότι η κεραμική αυτή δεν απαντά ούτε στη Χαλκίδα, ούτε στην Ερέτρια¹², ενώ στη Χαλκιδική συνεχίζεται η παραγωγή της σε όλη τη διάρκεια του 5ου αιώνα, όπως απέδειξαν οι ανασκαφές στην Τορώνη και τα αγγεία από τα Πυργαδίκια¹³.

Τη φετινή χρονιά συμπληρώθηκε η ανασκαφική έρευνα και στο οικόπεδο ιδιοκτησίας Σ. Αλεξανδρή στη θέση «Παναγούδα». Εντοπίστηκαν δύο ακόμη τάφοι και μία πυρά καθώς και κατάλοιπα μικρής ρωμαϊκής εγκατάστασης, που επεκτείνεται προς ΒΑ. Διαπιστώνουμε ότι εδώ, σ' ένα φυσικό χαμηλό αμμόλοφο, υπήρχε μία συστάδα τάφων που ανήκει στο ίδιο νεκροταφείο. Καλύπτεται χρονολογικά το διάστημα από τα τέλη του 6ου ως τον 4ο αι. π.Χ., συμπίπτει δηλαδή η διάρκεια χρήσης με αυτήν του κυρίως νεκροταφείου στη θέση «Νύφη».

Ανάμεσα στα έξω από τους τάφους όστρακα βρέθηκε τμήμα κύλικας του πρώτου μισού του 5ου αι. με εγχάρακτη την επιγραφή *Δεμοσίε* στην κάτω επιφάνεια του ποδιού (Εικ. 16), που δίνει βάσιμες ελπίδες για την ύπαρξη δημόσιων κτιρίων στο ύψωμα Γηρομοίρι.

Δοκιμαστικές τομές στα ΒΑ του λόφου Γηρομοίρι, στη θέση «Γεράνι», αποκάλυψαν δύο μεμονωμένους εγχυτρισμούς. Η μη συστηματική χρήση της περιοχής αυτής καθορίζει και το προς ΒΑ όριο έκτασης του οικισμού.

Θεσσαλονίκη,
Εφορεία Κλασικών Αρχαιοτήτων

Ιουλία Βοκοτοπούλου
Μ. Παππά
Μπ. Τσιγαρίδα

10. D. M. Robinson, Vases found in 1934 and 1938, Excavations at Olynthus XIII (1950) 4-7, πίν. 1-10, ιδίως πίν. 3. Πρβλ. επίσης D. M. Robinson, Mosaics, Vases and Lamps of Olynthus, Excavations at Olynthus V (1933) πίν. 26-41.

11. J. Boehlau - K. Schefold, Larisa am Hermos III (1942) 128 κ.ε., πίν. 49-56.

12. Εξαίρεση αποτελεί ένα τεφροδόχο αγγείο με αραιή γραμμική και ελάχιστη φυτική διακόσμηση, που η Α. Ανδρειωμένου βρήκε στη δυτική νεκρόπολη της Ερέτριας και χρονολόγησε στη δεκαετία 470-480 π.Χ., AAA VII, 1974, 238-40, εικ. 8-10. Χαρακτηριστικό είναι ότι τη συγκρίνει με την κεραμική της Λάρισας της Αιολίδος. Ως προς το σχήμα, το αγγείο της Ερέτριας είναι όμοιο με τους στάμνους της Τορώνης (βλ. σημ. 13).

13. Αγγεία Τορώνης: Αρχαία Μακεδονία (1988) 225-227, αρ. κατ. 168-170. Αγγεία από τα Πυργαδίκια: Ε. Γιούρη, Η κεραμική της Χαλκιδικής στον 4ο αι. π.Χ., Κέρνος, τιμητικός τόμος Γ. Μπακαλάκη (1972) 6-14, πίν. 3-6. Η Μακεδονία από τα μυκηναϊκά χρόνια ως τον Μέγα Αλέξανδρο (1988) 126, αρ. 141. Πρόταση για χρονολόγηση των αγγείων από τα Πυργαδίκια στον 5ο αι. από Ι. Βοκοτοπούλου, βλ. στο Mediterranean Archaeology, τιμητικός τόμος Αλ. Καμπίτογλου (τυπώνεται).

EXCAVATIONS AT POLYCHRONO IN CHALCIDICE, 1988

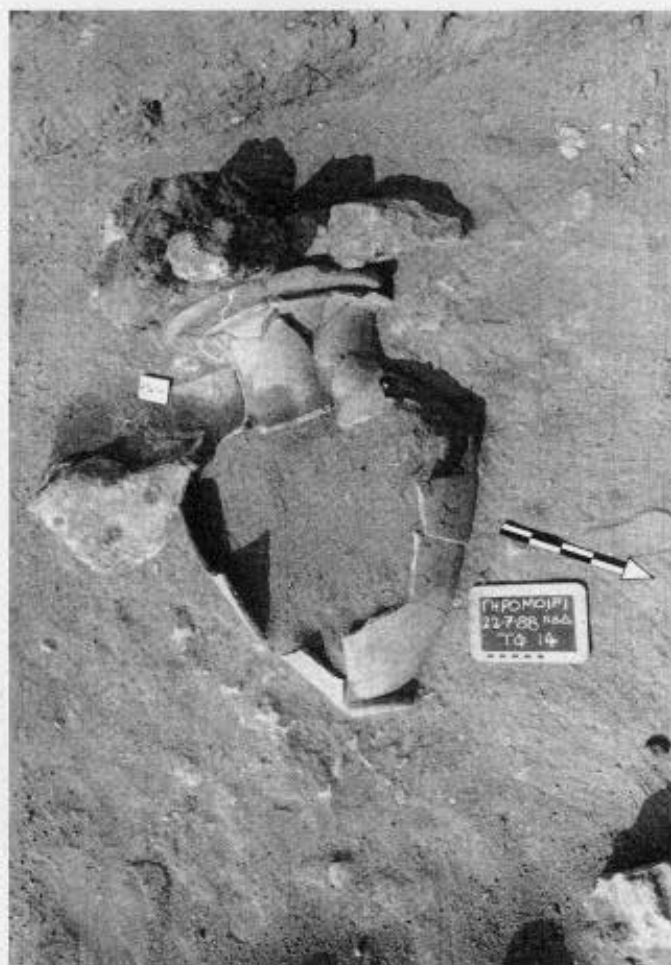
by J. VOKOTOPOULOU, M. PAPPAS, E. B. TSIGARIDA

The archaeological research at Polychrono included: 1) trial trenches carried out on the road connecting Polychrono to Kassandrino, 2) the excavation of the cemetery located at the southwestern foothills of Geromoiri hill, called «Nymphé», and 3) the continuation of the excavation of the cemetery at Panagouda.

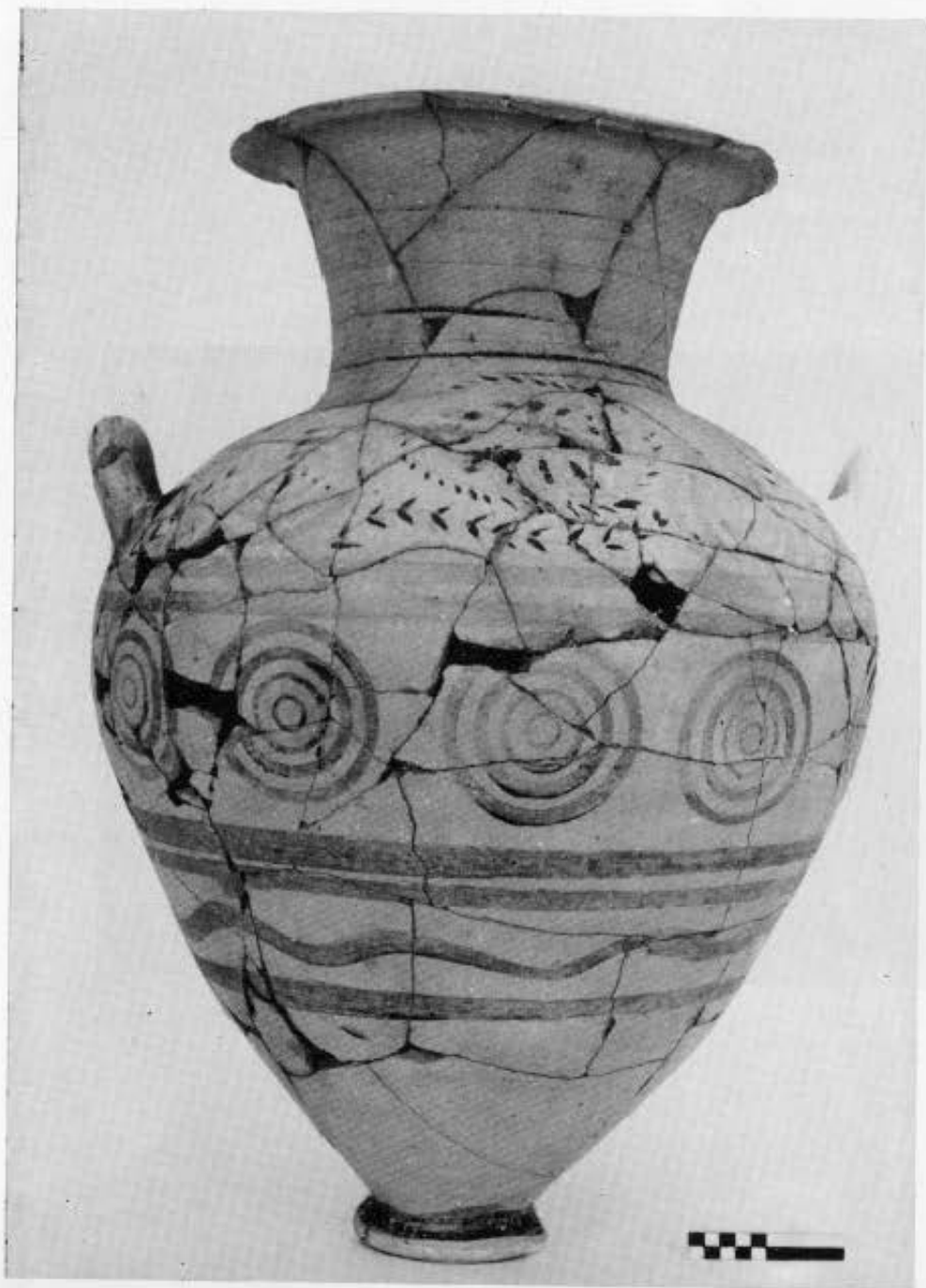
The trial trenches on the road of Geromoiri hill revealed parts of buildings which belong to the ancient city on the hill and date to the late 6th or early 5th century B.C.

The excavation of the cemetery at Nymphé indicated that the main cemetery extended in that area. 18 graves, three funerary pyrai and piles of vases were discovered, dated from the late 6th to the 4th century B.C. The burials were placed in tile-graves, cist-graves and pithoi; most of them were of children and babies. The offerings were placed inside and outside the graves, consisting of vases and terracotta figurines, while metal artifacts were rare. The funerary pithoi of Polychrono provide valuable evidence on Chalcidic pottery.

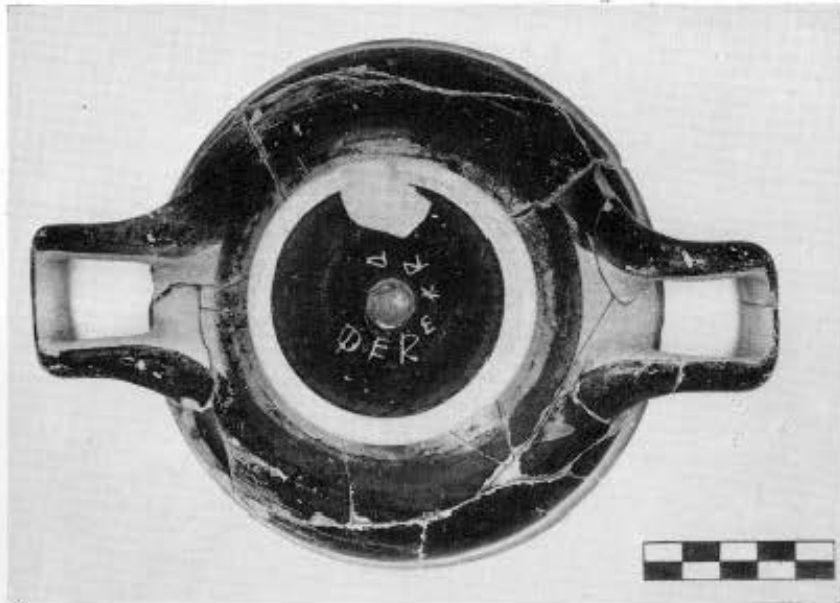
Finally, the excavation of the cemetery at Panagouda yielded, apart from two graves and a pyre, remains of Roman habitation.

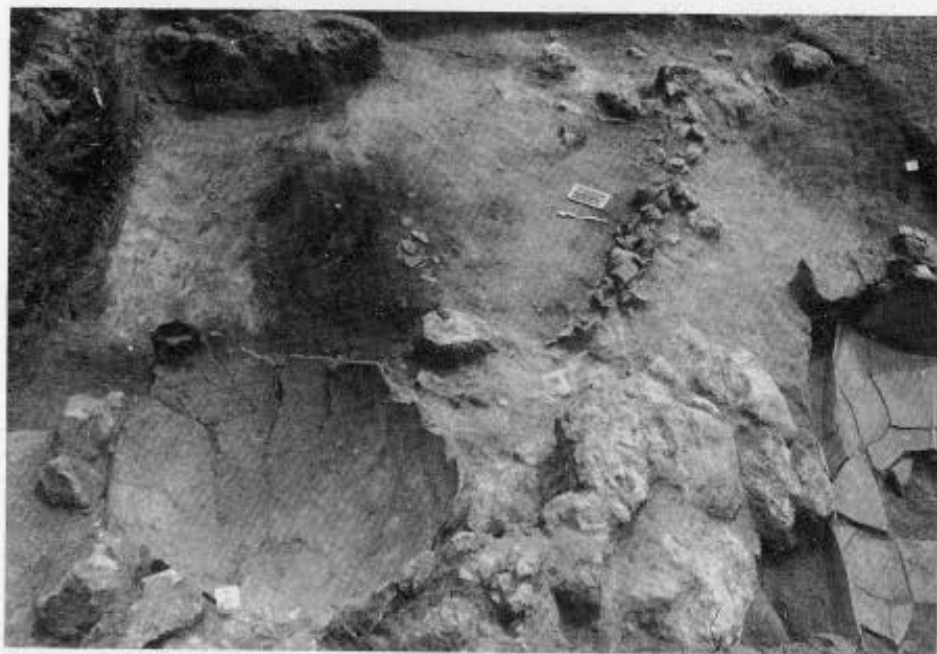
1. Δασικός δρόμος Πολυχρόνου-Κασσανδρινού. Οικοδομικά λείψανα στο κατάστρωμα του δρόμου. 2. Ταφή 14. Ενταφιασμός μέσα σε αμφορέα.

3. Ταφή 14. Αμφορέας με γραπτή διακόσμηση. 4. Κορινθιακή κοτύλη (Α 24). 5. Αττικό θήλαστρο (Α 28β).

6. Ταφή 14. Βάση κύλικας με επιγραφή Φερεκράτης (A 29). 7. Ταφή 15. Κορινθιακές κοτύλες και οينوχόσκη (A 43, 73, 68). 8. Κορινθιακή κοτύλη (A 66).

9. Ταφή 13. Κεραμοσκεπής τάφος. 10. Κορινθιακό εξάλειπτρο (A 18). 11. Σωρός αγγείων. 12. Σωρός αγγείων. Μελαμβαφής κύλικα (A 38).

13. Σωρός αγγείων. Κορινθιακή οινοχοτσκη (Α 91). 14. Μελαμβαφής σκύφος (Α 52). 15. Θέση «Παναγούδα». Ταφή 11. Ταφικός πίθος. 16. Κύλικα με εγχάρακτη επιγραφή (Ε 3).